

TITI LIVI
AB VRBE CONDITA

LIBRI XLI–XLV

EDIDIT
JOHN BRISCOE

STVTGARDIAE IN AEDIBVS B.G. TEVBNERI MCMLXXXVI

Gedruckt mit Unterstützung der Förderungs-
und Beihilfefonds Wissenschaft der VG WORT GmbH,
Goethestraße 49, 8000 München 2

CIP-Kurztitelaufnahme der Deutschen Bibliothek

Livius, Titus:

[Ab urbe condita]

Titī Livi Ab urbe condita libri XLI – XLV / ed.

John Briscoe. – Stuttgartiae : Teubner, 1986.

(Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum
Teubneriana)

ISBN 3-519-01491-2

NE: Briscoe, John [Hrsg.]

Das Werk ist urheberrechtlich geschützt. Die dadurch begründeten Rechte, besonders des Nachdrucks, der Wiedergabe auf photomechanischem oder ähnlichem Wege, der Speicherung und Auswertung in Datenverarbeitungsanlagen, bleiben, auch bei Verwertung von Teilen des Werkes, dem Verlag vorbehalten. Bei gewerblichen Zwecken dienender Vervielfältigung ist an den Verlag gemäß § 54 UrhG eine Vergütung zu zahlen, deren Höhe mit dem Verlag zu vereinbaren ist.

© B.G.Teubner Stuttgart 1986

Printed in Germany

Gesamtherstellung: Passavia Druckerei GmbH Passau

PRAEFATIO

Codex Vindobonensis (Bibl. Nat. Lat. 15), in Italia, ut uidetur, quinto saeculo scriptura unciali exaratus¹, unicus librorum Titi Liui XLI–XLV est testis.² olim omnes quintae decadis libros continebat, ut docet subscriptio in fine libri XLV posita *INC. LIB. ..VI FELICITER*. sed iam octauo saeculo libri XLVI–L perierant; hoc docet nomen possessoris in fine libri XLV positum [*i*]st[e cod]ex [est T]heutberti ep[iscop]i de Dorostat.

Theutbertus idem est ac Thiatbrat, presbyter studio doctrinae et sanctae conuersationis praefectus in monasterio Traiecti³, et Theodard, Traiecti episcopus annis 785–91. Dorostadus (hodie Wijk-bij-Duurstede) episcopum numquam habebat, sed ueri simile est, id quod alibi fit, Theutbertum ecclesiae ibi praefectum esse, et titulum episcopalem sibi adrogasse.

Fieri potuit ut codex ad Frisiam a Britannia migrauisset: uerba Latina in scriptura Anglo-Saxonica minuscula in margine foliorum 20^u, 24^u apparent⁴, et fortasse codex

* de compendiis in adnotationibus usurpatis u. pp. XIII sqq.

1 Lowe, *Codices Latini Antiquiores*, 10.1472. hic rem breuiter tracto; u. plura ap. Gitlbauer, I sqq., Wessely, I sqq.

2 nisi quod Priscianus 41.18.16 seruat (u. adn. ad loc.); idem 41.21.13 citat.

3 *Monumenta Germaniae Historica, scriptores*, 2.409.

4 Lowe, l.c.; in editione phototypica uideri non possunt. u. etiam Lehmann, *Erforschung des Mittelalters*, I (Leipzig, 1941), 210 sqq.

noster inter eos libros fuit quos Alcuinus Traiectum a Britannia portauit.⁵

Dorostado codex ad monasterium Laurishamense (hodie Lorsch) migravit, ubi a Simone Grynaeo a. 1527 repertus est.⁶ is primus libros XLI–XLV, in editione omnium librorum Frobeniana a. 1531 Basileae impressa, diuulgavit.

Grynaei aetate hae partes codicis iam perierant: quaternio I, quaterniones IV et V, exceptis singulis foliis (41.19–20), quaterniones XV–XVIII (lacuna inter 43.3 et 43.4), folia primum, quartum, quintum et ultimum quaternionis XXV (lacunae post 44.30, 44.32, 44.35.1), folia tertium, quartum, quintum et sextum quaternionis XXVI (lacuna post 44.35), folia quartum et quintum quaternionis XXVII (lacuna post 44.40), folium tertium quaternionis XXVIII (ultima pagina libri XLIV⁷), folia primum et ultimum quaternionis XXX (lacunae post 45.14 et 45.21), folia primum (lacuna post 45.39) et ultimum (post finem libri XLV) quaternionis XXXIV.

Theutbertus numeros fasciculis codicis addidit. numerum I in primo folio quaternionis III adscripsit; unde sequitur quaternionem I ante saeculum octauum aut perisse aut loco suo motum esse⁸, quaternionem II loco motum. Theutberti fasciculus IX desinit ad folium septimum quaternionis XXX, fasciculus XI incipit a folio secundo quaternionis XXXIV: unde sequitur folia deperdita horum quaternionum ante saeculum octauum perisse.

Et alia turbata esse ex eo colligi potest quod Theutberti fasciculi III, IV, V desinunt ad folia ultima quaternionum XII, IX, XI. sed plura adfirmare non ausim. Gitlbauer quidem credebatur praeter primum quaternionem et folia qua-

5 Gitlbauer, 19.

6 Gitlbauer, 1 adn. 2. Grynaeus εὑρον ἐν τῇ Λαυρίσσῳ in imo margine folii 102^r adscripsit.

7 u. infra p. VIII.

8 nec Gitlbauer nec Wessely hoc fieri potuisse uiderunt.

ternionum XXX et XXXIV nihil nisi octaua folia quaternionum XXV et XXVI ante aetatem Theutberti perisse. haec tamen sibi persuaserat quod pro certo habebat omnes Theutberti fasciculos ex tribus quaternionibus constitisse.⁹ quod haudquaquam certum est. Theutbertus numeros I et XI in rectis, quas uocant, paginis, II–X in uersis adscripsit. numerus II in fine quaternionis VII apparet, ex quo Gitlbauer colligebat hoc folium (26) finem fuisse fasciculi secundi, primum fasciculum ad ultimum folium (nunc deperditum) quaternionis IV desisse. Wessely¹⁰ contra credebatur Theutbertum, cum numerum II in folio 26^v scriberet, indicare uoluisse hic esse finem primi fasciculi, initium secundi.

Grynaeus litteras maiusculas (A–Q) uariis locis scripsit. haud dubium est sic eum indicare uoluisse partes loco suo motas: unde sequitur Grynaeum quaternionem XXIX in medio quaternione VI, quaternionem XXI in medio quaternione XX, quaternionem XXXII in medio quaternione XXXI inuenisse; ceterum folia quae supersint quaternionum IV et V folium 135 secuta esse. aliquando etiam, cum initium uerbi in imo folio, finis in sequenti scriptus erat, Grynaeus reclamantes, quas uocant, uoces utroque loco scripsit: unde sequitur secundum folium, cum Grynaeus codicem adeptus sit, primum non esse secutum.

Inter Theutbertum et Grynaeum unum solum hominem quintam decadem legisse scimus. undecimo saeculo Lambertus Hersfeldensis pluribus locutionibus usus est quae locos quintae decadis imitari uidentur.¹¹

9 qua sententia fretus quae ordo quaternionum octauo saeculo esset demonstrare conatus est (p. 26).

10 p. VIII: unde sequeretur numerum X finem noni fasciculi indicare, numerumque XI (fol. 188^v) a Theutberto perperam esse scriptum.

11 Guido Billanovich, *Lamperto di Hersfeld e Tito Livio* (Padova, 1945), 10 sqq. utrum nostrum an alium codicem legerit

Fata codicis post a. 1531 narrat Petrus Lambecius (Lambeck), bibliothecarius bibliothecae Caesariae Vindobonensis. ad arcem Ambrasiam (in agro Tirolensi) migravit; inde a. 1665 Vindobonam peruenit.¹² his annis quaternio II deperditus est. hodie igitur codicem habemus e CXCIII foliis constantem; singulae paginae XXIX uersus, singuli uersus XXV–XXX litteras habent.

Nescimus quale fuerit exemplar codicis Vindobonensis. Gitlbauer¹³ librarium multis compendiis usum esse credebat; qua opinione fretus textum emendare frustra conatus est. nuper Zelzer¹⁴ adfirmavit exemplar cum litteris capitalibus, a scriptura cursiua deformatis, scriptum esse. errores codicis¹⁵ (nec omnes librario nostro debemus) tanti et tam uarii sunt ut causa corruptionis haud semper inueniri possit, nec eas solas coniecturas accipere debeamus quae rationibus palaeographicis confirmari possunt. regulas emendandi sequi uia lubrica est:¹⁶ locus per se quisque est aestimandus. ego multos locos nondum sanatos esse arbitror: in hac igitur editione obelos (uel potius cruces) saepius quam solet inuenies.

nescitur. cum 45.18.6 imitaretur, *moderatione* (quod J.F. Gronovius coniecit) scripsit; codex *moderationi* habet.

12 cf. Wessely, II. fortasse inter libros comitum de Zimmern fuit, et ab iis bibliothecae Ambrasianae donatus est: u. Lehmann, *PhW* 1925, 382–4.

13 60 sqq.; u. Madvig, 601 adn. 1 (cui respondit Gitlbauer, *ZöG* 1878, 342 sqq.); u. etiam Zelzer, *WS Bhft* 5 (1972), 487 sqq. Harant eo processit ut compendia fingeret quae non nisi in codicibus cum litteris minusculis scriptis inueniuntur: u. H.J. Müller, *JPhV* 1881, 168.

14 o.c.

15 u. Zingerle, *SAWW* 143, 1, 2 sqq., 145, 7, 1 adn. 1, Wessely, passim, Goldbacher, *SAWW* 193, 2, 6 sqq.

16 Goldbacher (o.c., 5) glossemata perpauca in codice esse, ideo non esse ponenda iudicauit; lacunas etiam supplendas potius quam uerba codicis mutanda censuit.

De tribus locis plura sunt dicenda:

(I) post folium 82^u, ut supra dictum est, quaterniones XV–XVIII perierunt. folio 82^u adhaeserunt aliqui apices quae non ad folium 83^r, sed ad primum folium quaternionis XV, ut uidetur, pertinent. hos ego apices neque in editione phototypica nec in codice ipso legere potui. auxilium igitur ab B. Bischoff, uiro in his studiis doctissimo, petii; is haec enucleare potuit:

.....

Ε

.....m.

quidamdi

CONC

.....

.....R.....

.....

N

UORU

RUO

CTUSINME

ECOS.RTO

SIS

.....

BIEM..

SINS

(II) 44.46.11. folium secundum quaternionis XXVII, ut supra dixi, perditum est. folium 146^u sic desinit: *effusa omnis obuiam turba cuius indicio erat non bono atque iusto rege obra*. Wessely¹⁷ adfirmavit se in summo folio 146^u hos apices legere posse

UISS.S

U

et suppleuit *orba*⟨*uisse se Paulum*⟩. ego tamen nihil aut in editione phototypica aut in codice ipso dispicere possum. in media tamen pagina litterae minio scriptae legi possunt *AB URBE C.*: unde colligi potest librum XLIV in folio quod 146 sequeretur desisse, et perpauca esse perditia. nescio cur librarius librum XLV in hoc folio non inceperit.

(III) editio Grynaei sic desinit: *moratus circa urbem triginta haud (aut V) amplius dies in regnum est profectus*. sequuntur in codice litterae euanidae, quas Mommsen et Gitlbauer¹⁸ sic legi posse uiderunt: *actumque in Asia bellum inter Eumen et Gallos*. post quae sequuntur *in... it*. Mommsen *in*⟨*de coep*⟩*it*, Gitlbauer *in*⟨*creu*⟩*it*, Wessely¹⁹ *in*⟨*notu*⟩*it* coniecit. mihi uero codicem scrutanti littera *d* in sequi uidebatur. utcumque haec sunt, sententia cum praecedenti male congruit, et haud scio an locus penitus corruptus sit.

Quadringentos fere annos post editionem Grynaei uulgatam uiri docti lectiones Grynaei emendare debebant. solus L. Th. Gronovius codicem inspexisse uidetur: is unam lectionem (43.11.13) in lucem protulit.²⁰ Drakenborch frustra petiuit ut sibi codicis collationem facere liceret.²¹ primus Kreyssig codicis collatione usus est, ita ut multos Grynaei

17 p. LII.

18 Mommsen, *Analecta Liuiana* (Lipsiae, 1873), 4, Gitlbauer, 94 sqq.

19 p. LXX.

20 u. Drak. ad loc.

21 u. tomum VII, LXVI–II.

errores corrigere posset. sed nec Kreyssig nec Hertz nec Madvig suas ipsi collationes fecerunt.²² tandem Zingerle, adiuuante filio, codicem diligenter transcripsit. tum a. 1907, quo anno Zingerle editionem suam confecit, Wessely editionem phototypicam uulgauit. quam editionem ipse contuli; sed O. Mazal, librorum manuscriptorum bibliothecae Vindobonensis curator, benigne mihi concessit ut codicem pretiosum de rebus quibusdam incertis inspicerem.

Ad res orthographicas uenio. editores priores formis suae aetatis consuetis usi sunt. primus Hertz codicem magna ex parte secutus est, et idem fecerunt omnes post eum editores. nostrae igitur quintae decadis editiones praebent et *-es* et *-is* in casu accusatiuo plurali; in compositis idem uerbum alibi adsimulatur, alibi non adsimulatur; inuenies, ut pauca exempla proferam, *maxime* et *maxume*, *uictima* et *uictuma*, *reliquum* et *relicum*, *uolgus* et *uulgus*. quae uarietas in editionibus reliquarum decadam non inuenitur, etsi codex Puteanus, in libris XXI–XXV fons omnium, in libris XXVI–XXX maioris partis codicum, easdem ac Vindobonensis formas exhibet. si *A Concordance to Livy*, a D. W. Packard editam, inspicias, saepe exempla eiusdem uerbi in locis diuersis inuenies. equidem non nescius sum Liuium ipsum non sibi semper constitisse; sed, ut duo exempla proferam, non possum mihi persuadere Liuium in uno loco *pontufex* et *pontifex* (41.14.4), aut *iocur* et *iecur* (41.15.1–2) scripturum fuisse. ego igitur regulas ab editoribus Oxoniensibus in libris I–XXXV usurpatas, et praesertim eas quas R. M. Ogilvie in praeclara librorum I–V editione proposuit, sequi constitui. conscius sum illorum editorum rationem non omnino sibi constare, nec illos suas regulas semper esse secutos.

In nominibus propriis Romanis, Sigonium secutus, plures formas in Fastis Capitolinis scriptas reposui. sic scribo *Ap-*

22 Kreyssig collatione a Kopitar, Madvig a Forchhammer et aliis, Hertz a Vahlen confecta usus est.

*puleius, Aquillius, Centho, Messalla, Paullus, Petillius, Popillius, Pulcher*²³, *Thalna*, ubi codex habet *Apuleius, Aquilius, Cento, Messala, Paulus, Petilius, Popilius*²⁴, *Pulcer, Talna*²⁵. in nominibus propriis Graecis codicem inter formas Graecas et Latinas uariantem plerumque sequor. uarias formas nominum regis Persei non sperno. *Thracia*²⁶ et *Samothrace*²⁷ semper scribo. in Graeco ei reddendo codicem sequor, nisi quod in 45.19.8 *Alexandrea* scribo. *Gentius* cum codice scribo, quamquam Graeci Γένθιος scribebant: *Gentius* legitur in codicibus et quartae decadis et aliorum scriptorum, et sic scripsisse Romanos ueri simile est.

Ne apparatus criticus supra modum crescat, haec feci. si lectio falsa codicis a Grynaeo correctata est, nec alia coniectura est laudanda, nihil nisi lectionem codicis indico. si et codex et Grynaeus cum lectione mea in orthographia modo discrepant, non indico qui primus formam a me scriptam ediderit. eadem ratione de nominibus *Achaei, Boeoti(a), Dyrrachium, Perrhaebia* ago.²⁸ in nominibus Romanis *Appuleius, Aquillius, Paullus, Petillius, Popillius* (u.s.) de codicis lectionibus in apparatu sileo. cum codex per com-

23 sic scripsit Gryph. (41.8.1), Iunt. (41.25.5).

24 bis (42.22.1) codex *Popillius* praebet.

25 Sigonium iterum secutus, *Ailius, Aimilius, Scaeuula*, formas in Fastis usurpatas, non scribo.

26 codex *T(h)racia* octodecies, *T(h)recia* undecies exhibet; haec forma non est ferenda, et saltem in *Thraecia* mutanda esset; u. H.J. Müller, *JPhV* 1901, 12, 1908, 83, Goodyear, *The Annals of Tacitus*, 2.356.

27 nisi quod semel (45.28.11) *Samothrace* cum codice scribo.

28 *Achaei* quibusdam in locis scripserunt editio Iuntina et editio Venetiis a. 1532 impressa. *Boeoti(a)* primus scripsit Vasconianus (ed. Parisiis, 1543). In *Dyrrachium* editores mirifice uariarunt; primus Gryphius (1542) sic scripsit, sed non sibi constitit. Fr. 2 (1535) *Perrhaebia*, primus Crévier *Perrhaebia* scripsit.

pendia consul²⁹, idus, imperator, Iuppiter optimus maximus, kalendae, milia, patres conscripti, populus Romanus, pondo, praefectus, praetor, pridie, res publica, senatus consultum, sestertii, tribuni militum, urbanus scribit³⁰, nihil indico nisi lectio codicis alia de causa proferenda est. idem facio cum codex numeros litteris exprimit. si librarius ipse errorem correxit, sileo. cum coniecturarum auctores indico, non discerno quas in textu scripserint, quas in adnotationibus haesitanter protulerint. codicis lectiones in scriptura minuscula indico, et uerba secerno.³¹ adnotationes longiores post finem libri XLV posui.

Magnam partem huius operis Oxonii anno academico 1981–2 confeci. gratias maximas ago Praesidi et Sociis Collegii Wolfsoniensis, qui me uisitantem, ut uocant, socium creauerunt, necnon Vniuersitati Mancuniensi, quae mihi uacationem officii per totum annum concessit. gratias insuper ago H.D. Jocelyn et R.G.M. Nisbet, qui consilio me magnopere adiuuerunt, item J.B. Hall et E. Medcalf, qui in schedis corrigendis insignem mihi operam prae-buerunt.

*Dabam Mancunii
mense Octobri, MCMLXXXIV*

J.B.

29 *proconsul* ut nomen ubique scribo. codex ter modo sic scribit (41.10.5, 15.11, 43.17.9), *procons.* octies habet (41.12.1, 17.4, 17.6, 17.9, 28.1, 42.10.5, 21.2, 44.1.8). quid Liuius scripserit incertum est; u. *BRL* 1980, 323–5.

30 u. Wessely, XII–XIII, XXIII–XXIV, XLIV, LIII–LIV, LXXII–LXXIII.

31 cum codex mutilus est aut scriptura legi non potest, per puncta indico quot litterae supplendae sint. si quae litterae vix legi possunt, sub iis puncta pono.

COMPENDIA

Codex

V Vind., Bibl. Nat. Lat. 15

Editio Princeps

Fr. 1 Editio Frobeniana, Basileae, 1531

Opera ante a. 1743 edita

Sequuntur nomina in apparatu critico citata. conspectum editionum instruxit Drakenborch (tom. VII, pp. 328 sqq.). qui editiones non curauerunt, eorum aetatem indicaui. maior pars emendationum laudatarum apud Drakenborch inuenietur. reliquas ex editionibus ipsis sumpsit.

Ald.	editio Aldina, Venetiis, 1533
Burman (P.)	1668–1741
Clericus	J. Le Clerc, ed. Amstelaedami, 1710
Cluuerius	P. Klüwer, 1580–1623
Curio (C.S.)	edd. Basileae, 1549, 1555
Dacier (A.)	1651–1722
Donati (M.)	1538–1602
Doujat (J.)	ed. Parisiis, 1679–80
Drak.	A. Drakenborch, ed. Amstelaedami – Lugduni Batauorum, tom. V, 1743
Duker (K. A.)	1670–1752
Florebellus	A. Florebelli, floruit 1550

XIV

COMPENDIA

Fr. 2	editio Frobeniana, Basileae, 1535
Freinsheim (J.)	1608–1660
Graevius	J. G. Graeve (1632–1703)
Gron.(ovius)	J. F. Gronov, edd. Lugduni Batavorum et Amstelaedami, 1645–78
J. Gron.	J. Gronov (J. F. filius), ed. Amstelaedami, 1679
L. Th. Gron.	L. Th. Gronov (J. frater), ob. 1717
Grut.(erus)	J. Gruytere, edd. Francofurti, 1608–28
Gryph.	S. Gryphius, edd. Lugduni, 1542–54
Hardouin (J.)	1646–1719
Hearne (T.)	ed. Oxonii, 1708
Heinsius (D.)	ed. Lugduni, 1634
Heraldus	D. Herault (1579–1649)
Hotmann (F.)	1524–90
Iunt.	ed. Iuntina, Florentiae, 1532
Lambecius	P. Lambeck, 1628–80
Latinius	Latino Latini, 1513–93
Lipsius	J. Lips, 1547–1606
Manutius	P. Manuzio, 1511–74
Modius (F.)	ed. Francofurti, 1588
Muret (M. A.)	1526–85
Nonnius	L. Nuñez (c. 1560–1644)
Panuius	O. Panvinio (1520–68)
Le Paulmier (J.)	1587–1670
Perionius (J.)	<i>T. Liuii Patauini Conciones</i> , Parisiis, 1532
Perizonius	J. Voorbroek, 1651–1715
A. Perizonius	A. Voorbroek (J. filius)
Pighius	S. V. Wynants, 1520–1604
Pithoeus	P. Pithou, 1539–96
Roellius	u. Drak. ad 41.23.14
Rubenius	A. Rubens, 1614–57

Rycquius	J. Rycke, 1587–1627
Scaliger (J.J.)	1540–1609
Schelius (R.H.)	1622–62
Sig.(onius)	C. Sigonio, edd. Venetiis, 1555–72
Stephanus	H. Etienne, 1528–98
Th. S.	Th. S. ap. <i>Miscellanae Observationes in auctores veteres et recentiores</i> , II, Amstelaedami, 1733, 150
Turnebus	A. Tournebou, 1512–65
Vrsinus	F. Orsini, 1529–1600
Valesius	H. de Valois, 1603–76
Vasc.	M. Vascosanus, ed. Parisiis, 1543
Vos (G.J.)	1577–1649

Opera post a. 1743 edita

Conspectum editionum post 1743 impressarum instruxit Kreyssig (ed. 1823–7, tom. I, pp. LXII sqq.: = ed. Twiss, Oxonii, 1841, tom. IV, pp. 472 sqq.). Paginas librorum in apparatu critico non indicaui nisi cum loci ordine non tractantur. Si quando opus ipse inuenire non potui, indicaui apud quem citetur [(H) = apud Hertz, (Z) = apud Zingerle]. Iis praeterea compendiis usus sum quae apud *L'Année Philologique* inueniuntur (*Mnem.* = *Mnemosyne*, *Phil.* = *Philologus*).

Alanus (H.)	(H.E. Allen) <i>Emendationes Liuianae</i> , Dublinii-Londinii, 1864
Alanus (H.) (2)	(H.E. Allen) <i>Emendationes Liuianae alterae</i> , Dublinii-Londinii, 1867
Alschefski (C.F.S.)	ed. lib. I–X, Berolini, 1841–3
Baumgarten-	
Crusius (C.G.)	ed. Lipsiae, 1825–6
Bekker (I.)	ed. Berolini, 1838
Benedict (T.F.)	<i>Ad quaedam Liuii loca observationes</i> , Torgauiae, 1808

- Boot (J. C. G.) 'Suspiciones Liuianae', *Mnem.* 1889, 1–11
- Brakman (C.) 'Liuiana IV', *Mnem.* 1927, 280–6
- Briscoe (J.), (1), (2)¹ *A Commentary on Livy, books XXXI–XXXIII, A Commentary on Livy, books XXXIV–XXXVII*, Oxford, 1973, 1981
- Brunt (P. A.) *Italian Manpower, 225 B.C. – A.D. 14*, Oxford, 1971
- Büttner (C. F.) *Obseruationes Liuianae*, Primislauiae, 1819
- Cobet (C. G.) 'De locis nonnullis apud Liuium', *Mnem.* 1882, 110–18
- Crév. J. B. L. Crévier, edd. Parisiis, 1735–42 (u. Drak.), 1747–8
- Damsté (P. H.) 'Ad T. Liuii Lib. XLI–XLV notulae', *Mnem.* 1922, 43–9, 328–42
- Deininger (J.) *Der politische Widerstand gegen Rom in Griechenland, 217–86 v. Chr.* (Berlin, 1971)
- De Sanctis (G.) *Storia dei Romani* (Torino-Firenze, 1907–64)
- Dobree (P. P.) *Aduersaria*, Cantabrigiae, 1831–2
- Doering (F. G.) ed. Gothae, 1796–1824
- Dušánek 'De formis enuntiationum conditionalium apud Liuium', *ČMF*, 1903, 88–110, 162–221
- Ernesti (A. G.) *Glossarium Liuianum*, emendauit plurimisque accessionibus locupletauit G. H. Schaefer, Lipsiae, 1804
- Freeman (E. A.) *History of Federal Government in Greece and Italy*², London–New York, 1893

1 adnotationes in his libris locorum modo numeris, 'adn.' addito, indicantur.

- Füchner (F.) *Lexicon Liuium*, I, Lipsiae, 1889–97
- Gast (K.) *Die zensorischen Bauberichte bei Livius und die römischen Bauinschriften*, Göttingen, 1965
- Giarratano (C.) ed. lib. XLI–XLV, Romae, 1933
- Gitlbauer (M.) *De codice Liuiano uetustissimo Vindobonensi*, Vindobonae, 1876
- Goeller (F.) ed. lib. XXXIII, Francofurti, 1822
- Goldbacher (A.) ‘Kritische Beiträge zum XLI, XLII, und XLIII Buche des Livius’, *SAWW* 193 (1919), 2; ‘Kritische Beiträge zur 44 und 45 Buche des Livius’, *WS* 1918, 116–28, 1919, 15–32, 145–60, 1920/1, 47–62
- Hammond (N. G. L.) *A History of Macedonia*, I, Oxford, 1972
- Hammond (N. G. L.), *Epirus*, Oxford, 1967
- Harant (A.) *Emendationes et adnotationes ad Titum Liuium*, Parisiis, 1880
- Hartel (W. von) *Kritische Versuche zur fünften Dekade des Livius*, *SAWW* 116 (1888), 783–860
- Hartel (W. von) ‘Beiträge zur fünften Dekade des Livius’, *ZöG* 1866, 1–20
- Heraeus (W.) ed. Teubneriana, pars V, fasc. II, Lipsiae, 1912
- Heraeus (W.), *QC* *Quaestiones criticae et palaeographicae de uetustissimis codicibus Liuianis*, Berolini, 1885
- Heraeus (W.), *VL* *Vindiciae Liuianae*, (1) Hanau, 1889, (2) Offenbach, 1892
- Hertz (M.) ed. Lipsiae, uol. IV, pars I, 1863

- Hertzberg (G. F.) *Die Geschichte Griechenlands unter der Herrschaft der Römer*, I, Halle, 1866
- Heusinger (K.) *Livius. Römische Geschichte. Übersetzung mit kritischen und erklärenden Anmerkungen*, Braunschweig, 1821
- Hiller (E.) 'Zu Livius', *Commentationes philologiae in honorem Theodori Mommseni*, Berolini, 1877, 747–9
- Holleaux (M.), *Études* *Études d' épigraphie et d'histoire grecques*, Paris, 1938–68
- Hoffmann (E.) *Die Konstruktion der lateinischen Zeitpartikeln²*, Wien, 1873
- Hulleman (J. G.) *De annalibus maximis disputatio critica*, Amstelodami, 1855
- Ignatius (W.) *De uerborum cum praepositionibus compositorum apud Cornelium Nepotem, T. Liuium, Curtium Rufum cum datiuo structura*, Berolini, 1877
- I. I. *Inscriptiones Italiae*
- Jacobs (F.) ap. Goeller, pp. 385–407
- Jal (P.) ed. Budé, tomes XXXI–XXXIII, Paris, 1971–9
- Kahrstedt (U.) *Die Annalistik von Livius, B. XXXI–XLV*, Berlin, 1913
- Koch (H. A.) *Emendationes Liuianae*, Brandenburgi, 1860
- Koch (H. A.) (1867) 'Zur ersten und fünften Dekade des Livius', *ZG* 1867, 231–4
- Köhler (U.) *Qua ratione T. Liuii annalibus usi sint historici Latini atque Graeci describitur*, Gottingae, 1860

- Kreyssig (J. T.)² edd. Lipsiae, 1823–7, 1828; *Annotationes ad T. Liuii libros XLI–XLV*, Misenaе, 1849
- Kreyssig (J. T.), *Mel.* *Meletematum criticorum specimen I*, Misenaе, 1832
- Kreyssig (J. T.) (1835) *Commentatio de C. Sallustii Crispi historiarum fragmentis*, Misenaе, 1835
- K–St R. Kühner – C. Stegmann, *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*, dritte Auflage durchgesehen von A. Thierfelder, Leverkusen, 1955
- Lallemand (I. N.) ed. Parisiis, 1775
- Launey (M.) *Recherches sur les armées hellénistiques*, Paris, 1949–50
- Lindau (A. F.) *Spicilegium criticum in Thucydidem et Liuium*, Vratislaviae, 1817
- Lutembacher (F.) *Der Prodigien Glaube und Prodigienstil der Römer*², Burgdorf, 1904
- Madvig (J. N.) *Emendationes Liuianae, iterum auctiores editae*, Hauniae, 1871
- Madvig (J. N.), *Em.*¹ *Emendationes Liuianae*, Hauniae, 1860
- Madvig (J. N.), *Op. Ac.* *Opuscula Academica*, Hauniae, 1834–42
- Madvig (J. N.), *e* ed. Hauniae, uol. IV, pars. I, 1864
- Madvig (J. N.), *a* adnotatio in ed. Hauniae
- Madvig (J. N.), *p* praefatio ed. Hauniae
- Marquardt (J.) *Handbuch der römischen Alterthümer*, Leipzig, 1843–67

2 utrum lectiones in editionibus an in *Annotationes* inueniantur non definio.

- Meloni (P.) *Perseo e la fine della monarchia macedone*, Roma, 1953
- Mommsen (T.), *GS* *Gesammelte Schriften*, Berlin, 1905–13
- Mommsen (T.), *RF* *Römische Forschungen* (Berlin, 1864–79)
- Mommsen (T.), *StR* *Römisches Staatsrecht*, Leipzig, I–II³, 1887, III, 1888
- MRR* T. R. S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic*, New York, 1951–60
- H. J. M. (üller) *Wilhelm Weissenborn's erklärende Ausgabe*, IX³ (lib. XLI–II), X² (lib. XLIII–V), Berlin, 1909, 1880–1
- M. Müller (1866, 1869, 1871) *Beiträge zur Kritik und Erklärung des Livius*, Stendal, 1866, 1871, *NJPhP* 1869, 345–54
- Münzer (F.), *RA* *Römische Adelsparteien und Adelsfamilien*, Stuttgart, 1920
- Neue (F.) – Wagener (C.) *Formenlehre der lateinischen Sprache*³, Leipzig, 1892–1905
- Niebuhr (B. G.), *RG* *Römische Geschichte*, berichtigte Ausgabe in einen Bande, Berlin, 1853
- Niebuhr (B. G.), *Vorträge* *Vorträge über alte Länder- und Völkerkunde*, Berlin, 1851
- Niese (B.) *Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea*, Gotha, 1893–1903
- Nisbet (R. G. M.) *coniectura mecum per epistulam communicata*
- Nissen (H.), *KU* *Kritische Untersuchungen über die Quellen der vierten und fünften Dekade des Livius*, Berlin, 1863

- Novák (R.)³ in libris XLI–XLII adnotationes apud H.J.M. (u. etiam *JPhV* 1910, 1 sqq.); in libris XLIII–XLV ‘Mluvnickokritická studia k Liviovi’, *Rozpravy Česká Akademie*, roč. 3, tř. 3 (1894); in libris XLI–XLII ‘Novák (1894)’ hoc opus significat.
- Packard (D. W.) *A Concordance to Livy*, Cambridge, Mass., 1968
- Peerlkamp (C. Hofman) *Q. Horatii Flacci Satirae*, Amstelodami, 1863
- Pettersson (O.) *Commentationes Liuianae*, Upsaliae, 1930
- Pflüger (F. W.)⁴ ed. lib. XLV, Leipzig, 1900
- Platner (S. B.) – Ashby (T.) *A Topographical Dictionary of Ancient Rome*, London, 1929
- Platt (H. E. P.) *Byways in the Classics*, Oxford, 1905
- Pluygers (G. G.) ‘ἀπομνηνεύματα’, *Mnem.* 1881, 18–21
- Preuss (S.) *De bimestris dissoluti apud scriptores Romanos usu sollemni*, Edenkoben, 1881
- Pritchett (W. K.) *Studies in Ancient Greek Topography*, part II, Berkeley–Los Angeles, 1969
- Roobol (A.) *Exercitationes criticae in T. Liui libris XLI–XLV*, Traiecti ad Rhenum, 1916
- Rosbach (O.) ‘Zum 41 bis 45 Buche des Livius’, *WklPh* 1919, 16–24

3 Quod ad alia opera a Novák scripta attinet, plerumque ea cito quae H.J.M. in *JPhV* refert.

4 Hanc editionem non uidi; aliquas lectiones referunt H.J. M. (*JPhV* 1901, 8 sqq.) et Zingerle.

- Roth (C.L.) *Historicorum ueterum Romanorum reliquiae*, Berolini, 1852
- Ruperti (G.A.) ed. Gottingae, 1807–9
- Schlesinger (A.C.) ed. Loeb, XII–XIII, London–Cambridge, Mass., 1938, 1951
- SEG* *Supplementum Epigraphicum Graecum*
- Seyffert (M.) ‘Emendationes Liuianae’, *NJPhP* 1861, 834–43
- SGDI* *Sammlung der griechischen Dialektinschriften*, edd. H. Collitz – F. Bechtel, Göttingen, 1884–1915
- Sherk (R.K.) *Roman Documents from the Greek East*, Baltimore, Md., 1969
- Stählin (F.) *Das hellenische Thessalien*, Stuttgart, 1924
- Syll.*³ *Sylloge Inscriptionum Graecarum*³, ed. W. Dittenberger, Leipzig, 1915–24
- Thiel (J.H.) *Studies on the History of Roman Sea-power in Republican Times*, Amsterdam, 1946
- TLL* *Thesaurus Linguae Latinae*
- Tränkle (H.) *Livius und Polybios*, Basel–Stuttgart, 1977
- Unger (G.F.) *Die römischen Quellen des Livius in der vierten und fünften Dekade*, *Phil. Suppbd.* 3, 2 (1878)
- Vahlen (I.), *GPS* *Gesammelte Philologische Schriften*, Leipzig–Berlin, 1911–23
- Vahlen (I.), *Op. Ac.* *Opuscula Academica*, Leipzig, 1907–8

2 Hanc editionem non uidi; aliquas lectiones referunt H.J.M. (*JPhV* 1901, 8 sqq.) et Zingerle.

- Wachendorf (H.) *Observationes Liuianae*, Bonnae, 1864
- Walbank (F. W.) *A Historical Commentary on Polybius*, Oxford, 1957–79
- Walch (G. L.) *Emendationes Liuianae*, Berolini, 1815
- Walker (J.)⁵ *Supplementary Annotations on Livy*, London, 1822
- Walter (F.) 'Zu Livius', *BPhW* 1918, 933–6, 1919, 1053, *RhM* 1939, 37–8
- Walter (F.) (1937) 'Zur Überlieferung des Livius', *RhM* 1937, 94–6
- Walter (F.) (1938) 'Kritische Bemerkungen zur fünften Dekade des Livius', *WS* 1938, 103–9
- Weiss.(enborn) (W.) ed. Teubneriana, V, Lipsiae, 1851
- Weiss.(enborn) (W.) *Lectionum Liuianarum particulae*, Eisenach, 1833, 1840
- Weiss.(enborn) (W.) Erklärende Ausgabe, IX (lib. XLI–XLII), Berlin, 1864
- Weiss.(enborn) (W.) Erklärende Ausgabe, X (lib. XLIII–XLV), Berlin, 1866
- Weiss.(enborn) (W.) Erklärende Ausgabe, IX² (lib. XLI–XLII), Berlin, 1876. u. etiam H. J. M.
- Wesenberg (A. S.) 'Emendatiunculae Liuianae', *Tidskrift for Philologie og Paedagogik*, 1872–3, 234–59, 311–46
- Wessely (C.) *Liuius: Codex Vindobonensis Lat. 15, phototypice editus*, Lugduni Bataurorum, 1907

5 Hoc opus, omnibus fere uiris doctis ignotum, plerasque praebet lectiones quas alii postea sibi usurpauerunt.

6 Cum lectiones primum in his libellis uulgatae etiam in editione Teubneriana inueniuntur, solum 'Weiss.' scribo.

XXIV

COMPENDIA

- Wölfflin (E.) *Ausgewählte Schriften*, Leipzig, 1933
- Zingerle (A.) ed. Vindobonae-Lipsiae-Pragae, VII, 1899–1907
- Zippel (G.) *Die römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus*, Leipzig, 1877

T. LIVI
AB VRBE CONDITA
LIBER XLI

- 1 <... Aepulo ... gentem> a patre in pace habitam armasse
eoque iuuentuti praedandi cupidae pergratus esse diceba-
tur. consilium de Histrico bello cum haberet consul, alii
gerendum extemplo, antequam contrahere copias hostes
- 2 possent, alii consulendum prius senatum censebant. uicit
sententia quae diem non proferebat. profectus ab Aquileia
consul castra ad lacum Timaui posuit: imminet mari is la-
cus. eodem decem nauibus C. Furius duumuir naualis uenit.
- 3 aduersus Illyriorum classem creati duumiri nauales erant,
qui tuendae uiginti nauibus maris superi orae Anconam
uelut cardinem haberent; inde L. Cornelius dextra litora
usque ad Tarentum, C. Furius laeua usque ad Aquileiam

*de rebus in initio libri narratis u. per. 41, App. Ib. 43, I.I. 13.3.81
1-5: Enn. Ann. 401-8, 423-4 V (= 2.9-10, cf. 5.12 : u. Fronza,
RIL 1949, 109-18, Jocelyn, ANRW, 1.2.1005-6, Skutsch, BICS
1976, 73), Pol. 25.4.1 (cf. Walbank, 3.278), Pliny NH 7.101, Flor.
1.26, Macr. 6.3.3*

*primus quaternio codicis ante saeculum octauum uel periit uel
loco motus est; 1.1-9.10 edic... praebet Fr. 1; secundus quaternio
codicis inter 1531 et 1665 periit; u. pp. IV, VI 1.1 <... Aepulo ...
gentem> scripsi : <... rex Aepulo, qui gentem> Crév.; cf. 11.1,
Enn. Ann. 421 V. 3 tuendae ... maris superi orae Muret, Flore-
bellus : tuendam ... mari superiore Fr. 1*

- 4 tueretur. eae naues ad proximum portum in Histriae fines
cum onerariis et magno commeatu missae, secutusque cum
legionibus consul quinque ferme milia a mari posuit castra.
5 in portu emporium breui perfrequens factum, omniaque
hinc in castra supportabantur. et quo id tutius fieret, statio-
6 nes ab omnibus castrorum partibus circumdatae sunt: in
Histriam uersum praesidium statuum, repentina cohors
Placentina opposita; inter mare et castra, et ut idem aqua-
toribus ad fluuium esset praesidium, M. Aebutius, tribunus
militum secundae legionis, duos manipulos militum ducere
7 iussus est; T. et C. Aelii tribuni militum legionem tertiam,
quae pabulatores et lignatores tueretur, uia quae Aqu-
8 leiam fert duxerant. ab eadem regione mille ferme passuum
castra erant Gallorum: Catmelus regulus praeerat tribus
haud amplius milibus armatorum.
- 2 Histri, ut primum ad lacum Timai castra sunt Romana
2 mota, ipsi post collem occulto loco consederunt, et inde
obliquis itineribus agmen sequebantur, in omnem occasio-
nem intenti; nec quicquam eos quae terra marique ageban-
3 tur fallebat. postquam stationes inualidas esse pro castris,

4 quinque *Fr. 1* : numerum corruptum esse susp. *Cluuerius*; sed si error est, *Liuius* ipsi tribuatur; u. *Grilli*, *RIL* 1976, 142–51
6 Istriam uersum *Gron.* : Histriamque suum *Fr. 1* : Istriam obu-
ersum *Walch* (105) : Istriam quaesitum *Kreyssig* : Histriamque uer-
sum *Hertz* et (ut) *Fr. 1* : del. *H.J.M.* idem *Fr. 1* : item *Mad-
vig* : ibidem *Weiss.* ducere *Weiss.* (1864) : adiciere *Fr. 1* : educere
uel adducere *Weiss.* : eo ducere *Madvig*, post castra distinguens
est *Fr. 1* : del. *Hartel* 7 Aelii *Fr. 1* : Caelii *L. Müller* (*Q. Ennius*,
180); u. *MRR*, 1.397 adn. 7 8 regulus praeerat *Madvig* : pro
regulo erat *Fr. 1* : pro regulo praeerat *Ruperti* haud *Florebel-
lus* : aut *Fr. 1* 2.1 sunt Romana *Fr. 1* : Romana sunt *Novák*
(*JPhV* 1906, 11) 2 eos *Fr. 1* : eorum *Drak.* : eorum eos *We-
senberg* : eos eorum *H.J.M.*

- forum turba inermi frequens inter castra et mare mercan-
 tium sine ullo terrestri aut maritimo munimento uiderunt,
 duo simul praesidia, Placentinae cohortis et manipulorum
 4 secundae legionis, adgrediuntur. nebula matutina texerat
 inceptum; qua dilabente ad primum teporem solis, perlu-
 cens iam aliquid, incerta tamen ut solet, lux speciem om-
 nium multiplicem intuenti reddens, tum quoque frustrata
 Romanos, multo maiorem iis quam erat hostium aciem
 5 ostendit. qua territi utriusque stationis milites ingenti tu-
 multu cum in castra confugissent, haud paulo ibi plus quam
 6 quod secum ipsi attulerant terroris fecerunt. nam neque
 dicere quid fugissent, nec percunctantibus reddere respon-
 sum poterant; et clamor in portis, ut ubi nulla esset statio
 quae sustineret impetum, audiebatur; et concursatio in obs-
 curo incidentium aliorum in alios incertum fecerat an hostis
 7 intra uallum esset. una uox audiebatur ad mare uocantium;
 id forte temere ab uno exclamatum totis passim personabat
 8 castris. itaque primo, uelut iussi id facere, pauci, armati
 <alii> maior pars inermes, ad mare decurrunt, deinde plu-
 res, postremo prope omnes et ipse consul, cum frustra
 reuocare fugientes conatus nec imperio nec auctoritate nec
 9 precibus ad extremum ualuisset. unus remansit M. Licinius
 Strabo, tribunus militum tertiae legionis, cum tribus signis e
 legione sua relictus. hunc in uacua castra impetu facto Hi-
 stri, cum alius armatus iis nemo obuiam isset, in praetorio
 10 instruentem atque adhortantem suos oppresserunt. proe-
 lium atrocius quam pro paucitate resistentium fuit, nec ante

3 forum *Scaliger*: eorum *Fr.1* inermi *Gron.*: inermis
Fr.1 mercantium *Fr.1*: commeantium *Gron.* 8 pauci ...
 <alii> *Weiss.* (1864): om. alii *Fr.1*: del. armati *Madvig*: pauci,
 <quidam> armati *H.J.M.*: pauci, armati <aliquot> *Novák*
 9 Strabo *Fr.1*: Stolo *Pighius*; u. 1.7 *adn.* tertiae *Fr.1*: secun-
 dae *M. Müller* (1869), fortasse recte e *Madvig*: ab *Fr.1*: de
Weiss. (1864)

- finitum est quam tribunus militum quique circa eum consti-
 11 terant interfecti sunt. praetorio deiecto direptis(que) quae ibi
 fuerunt, ad quaestorium forum quintanamque hostes per-
 12 uenerunt. ibi cum omnium rerum paratam expositamque
 copiam et stratos lectos in quaestorio inuenissent, regulus
 13 accubans epulari coepit. mox idem ceteri omnes, armorum
 hostiumque obliti, faciunt; et ut quibus insuetus liberalior
 uictus esset, audius uino ciboque corpora onerant.
- 3 Nequaquam eadem est tum rei forma apud Romanos: terra
 marique trepidatur; nautici tabernacula detendunt com-
 2 meatumque in litore expositum in naues rapiunt; milites in
 scaphas et mare territi ruunt. nautae metu ne compleantur
 nauigia, alii turbae obsistunt, alii ab litore naues in altum
 3 expellunt. inde certamen, mox etiam pugna cum uulneribus
 et caede in uicem militum nautarumque oritur, donec iussu
 consulis procul a terra classis summota est. secernere inde
 4 inermes ab armatis coepit. uix mille ducenti ex tanta multi-
 tudine qui arma haberent, perpauci equites qui equos se-
 cum eduxissent inuenti sunt; cetera deformis turba uelut
 lixarum calorumque, praeda uero futura, si belli hostes me-
 5 minissent. tunc demum nuntius ad tertiam legionem reuo-
 candam et Gallorum praesidium; et simul ex omnibus locis
 ad castra recipienda demendamque ignominiam rediri coep-
 6 tum est. tribuni militum tertiae legionis pabula lignaque
 proicere iubent, centurionibus imperant ut grauiiores aetate
 milites binos in ea iumenta ex quibus onera deiecta erant
 imponant; equites ut singulos e iuuenibus pedites secum in

11 direptisque *Drak.* : direptis *Fr. 1* forum *Fr. 1* : *del. Dacier*
 3.1. est tum *Fr. 1* : *del. Gruter* : *del. est H.J.M.* : rerum *Jacobs*
 (404) 4 uero *scripsi* : uere *Fr. 1* : fere *Madvig* : certe *Seyffert* :
 haud aegre *Novák (JPhV 1881, 216)* : erat *Fügner (BPhW 1899,*
1484) 5 nuntius ... praesidium *Fr. 1* : ... praesidium (uenit)
Sig. : nuntius (missus) ... *Weiss.* : ... praesidium (missus) *Madvig*
 (e) : ... praesidium (arcessendum missus) *id. (a)*; cf. 44.24.1, *Cic.*
Phil. 6.3, *Plin. epp.* 1.15.9 6 militum *Fr. 1* : milites *Madvig* :
 militem *Hertz* equites *Fr. 1* : equitibus *anon. (Drak.)*

- 7 equos tollant: egregiam gloriam legionis fore si castra metu
secundanorum amissa sua uirtute recipiant; et recipi facile
esse, si in praeda occupati barbari subito opprimantur; sicut
8 ceperint, posse capi. summa militum alacritate adhortatio
audita est. ferunt citati signa, nec signiferos armati moran-
tur. priores tamen consul copiaeque quae a mari reduce-
9 bantur ad uallum accesserunt. L. Atius, tribunus primus
secundae legionis, non hortabatur modo milites, sed doce-
10 bat etiam si uictores Histri, quibus armis cepissent castra,
iisdem capta retinere in animo haberent, primum exutum
castris hostem ad mare persecuturos fuisse, deinde station-
es certe pro uallo habituros: uino somnoque ueri simile
esse mersos iacere.
- 4 Sub haec A. Baeculonius signiferum suum, notae fortitu-
2 dinis uirum, inferre signum iussit. ille, si unum se sequen-
tur, quo celerius fieret facturum dixit; conisusque cum trans
uallum signum traiecisset, primus omnium portam intrauit.
3 et parte alia T. et C. Aelii, tribuni militum tertiae legionis,
cum equitatu adueniunt. confestim et quos binos oneraria
in iumenta imposuerant secuti, et consul cum toto agmine.
4 at Histriorum pauci, qui modice uino usi erant, memores
fuerant fugae, aliis somno mors continuata est; integraque
sua omnia, praeterquam quod uini cibique absumptum

4.1 suum *Fr. 1* : *susp. Duker* : post signum *H.J.M. (JPhV 1900, 19)* 2 si unum se ... facturum *Fr. 1* : unum, si se ... iacturum *Gron.* : signum si ... *Jacobs (395)* : si nunc (*uel* tum) se ... *Weiss.* : *del.* unum *Novák* : si uno animo se ... *Zingerle* : si una se ... *Fügner (BPhW 1899, 1484)* : si uniuersi ... *Damsté* celerius *Fr. 1* : celerius *(id) Weiss. (1864)* : *(id)* celerius *H.J.M.* 3 et parte *Fr. 1* : e parte *Modius* : ex parte *Kreyssig* : et ex parte *H.J.M.*; *cf.* 25.9.13 T. ... Aelii; *cf.* 1.7 *adn.* cum toto agmine *Fr. 1* : *susp. Madvig (a)* 4 uino usi *Heerwagen (ap. Weiss. (1864))* : uinosi *Fr. 1* fuerant *Fr. 1* : fuerunt *Modius*

- 5 erat, receperunt. aegri quoque milites, qui in castris relict
 fuerant, postquam intra uallum suos senserunt, armis ar-
 6 reptis caedem ingentem fecerunt. ante omnes insignis opera
 fuit C. Popilli equitis; Sabello cognomen erat. is pede
 7 saucio relictus longe plurimos hostium occidit. ad octo milia
 Histrorum sunt caesa, captus nemo, quia ira et indignatio
 immemores praedae fecit. rex tamen Histrorum, temulen-
 8 tus ex conuiuio, raptim a suis in equum impositus fugit. ex
 uictoribus ducenti triginta septem milites perierunt, plures
 in matutina fuga quam in recipiendis castris.
- 5 Forte ita euenit ut Cn. et L. Gaullii Nouelli Aquileienses,
 cum commeatu uenientes, ignari prope in capta castra ab
 2 Histris inciderent. ii cum Aquileiam relictis impedimentis
 refugissent, omnia terrore ac tumultu non Aquileiae modo
 3 sed Romae quoque post paucos dies impleuerunt; quo non
 capta tantum castra ab hostibus nec fuga, quae uera erant,
 sed perditas res deletumque exercitum omnem allatum est.
- 4 itaque, quod in tumultu fieri solet, dilectus extra ordinem
 non in urbe tantum sed tota Italia indicti. duae legiones
 ciuium Romanorum conscriptae, et decem milia peditum
 5 cum equitibus quingentis sociis nominis Latini imperata. M.
 Iunius consul transire in Galliam et ab ciuitatibus prouin-
 ciae eius quantum quaeque posset militum exigere iussus.
- 6 simul decretum ut Ti. Claudius praetor militibus legionis
 quartae et socium Latini nominis quinque milibus, equiti-
 bus ducentis quinquaginta, Pisas ut conuenirent ediceret,
 7 eamque prouinciam dum consul inde abesset tutaretur; M.

5.1. Gaullii *Fr.1* : Gaullii *H.J.M., coll. CIL 11.3656-9*
 Nouelli *Niebuhr (498 adn. 595)* : nouelli *Fr.1, post Gaullii distin-*
guens 3 fuga *Fr.1* : post add. <deserta> *Perizonius*, <militis
 euasisse> *Drak.* erant *Gron.* : erat *Fr.1* 5 quaeque posset
Fr.1 : quaeque <dare> posset uel quaeque posset <dare> *Wesen-*
berg 6 Ti. *Sig.* : T. *Fr.1* equitibus *Gron.* : equitum *Fr.1*

- Titinius praetor legionem primam, parem numerum sociorum peditum equitumque, Ariminum conuenire iuberet.
- 8 Nero paludatus Pisas in prouinciam est profectus; Titinius, C. Cassio tribuno militum Ariminum qui praeesset legioni
- 9 misso, dilectum Romae habuit. M. Iunius consul ex Liguribus in prouinciam Galliam transgressus, auxiliis protinus per ciuitates Galliae militibusque coloniis imperatis, Aquileiam peruenit. ibi certior factus exercitum incolumem esse,
- 10 scriptis litteris Romam ne tumultuarentur, ipse remissis auxiliis quae Gallis imperauerat ad collegam est profectus.
- 11 Romae magna ex necopinato laetitia fuit; dilectus omissus est, exauctorati qui sacramento dixerant, et exercitus, qui
- 12 Arimini pestilentia adfectus erat, domum dimissus. Histri magnis copiis cum castra haud procul consulis castris haberent, postquam alterum consulem cum exercitu nouo aduenisse audierunt, passim in ciuitates dilapsi sunt. consules Aquileiam in hiberna legiones reduxerunt.
- 6 Sedato tandem Histrico tumultu, senatus consultum factum est ut consules inter se compararent uter eorum ad comitia
- 2 habenda Romam rediret. cum absentem Manlium tribuni plebis (.) Licinius Nerua et C. Papirius Turdus in contionibus lacerarent, rogationemque promulgarent ne Manlius post idus Martias – prorogatae namque consulibus iam in annum prouinciae erant – imperium retineret, uti causam
- 3 extemplo dicere cum abisset magistratu posset, huic rogationi Q. Aelius collega intercessit, magnisque contentionibus obtinuit ne perferretur.

9 coloniis *Doujat* : colonis *Fr.1* : per colonias *Crév.* 11 exauctorati *Fr.1* : exauctoratis *Wesenberg* 6.2 (.) *lac. indicaui* : (A.) *Sig.* : *fort.* (C.) (*Münzer, RE, 13.452*)

- 4 Per eos dies Ti. Sempronius Gracchus et L. Postumius Albinus ex Hispania Romam cum reuertissent, senatus iis a M. Titinio praetore datus in aede Bellonae ad disserendas res quas gessissent + postulandosque honores meritos ut diis immortalibus haberetur honos +.
- 5 Eodem tempore et in Sardinia magnum tumultum esse literis T. Aebutii praetoris cognitum est, quas filius eius ad
6 senatum attulerat. Ilienses adiunctis Balarorum auxiliis pacatam prouinciam inuaserant, nec eis inualido exercitu et
7 magna parte pestilentia absumpto resisti poterat. eadem et Sardorum legati nuntiabant, orantes ut urbibus saltem – iam enim agros deploratos esse – opem senatus ferret. haec legatio totumque quod ad Sardiniam pertinebat ad novos magistratus reiectum est.
- 8 Aequae miserabilis legatio Lyciorum, qui crudelitatem Rhodiorum, quibus ab L. Cornelio Scipione attributi erant,
9 querebantur: fuisse <se> sub ditione Antiochi; eam regiam seruitutem conlatam cum praesenti statu praeclaram libertatem uisam. non publice tantum se premi imperio, sed
10 singulos iustum pati seruitium. coniuges liberosque uexari; in corpus in tergum saeuiri; famam, quod indignum sit, maculari dehonestarique; et palam res odiosas fieri iuris etiam usurpandi causa, ne pro dubio habeant nihil inter se

6.8–12: *Pol.* 25.4.1–10; *de anno u.* Walbank, 3.277–8

4 Tib. *Fr.* 2 : T. *Fr.* 1 datus *Fr.* 1 : datus <est> *Madvig* (*sed cf.* 604 *adn.* 2) disserendas *Fr.* 1 : edisserendas *Gron.*, *fort. recte; cf.* 34.52.3 *adn.* + postulandosque ... honos + *Fr.* 1 : <et> *ante* ut *add. Gron.* : postulandumque honos meritos ut diis immortalibus haberetur *Madvig* : *lacunam aut corruptelam susp. Weiss.* (1864) : *fort.* ut ... honos *delenda* 5 Aebutii *Sig.* : Ebutii *Fr.* 1 9 <se> *Drak.* : *om. Fr.* 1, *fort. recte; cf.* 10.7 *adn.* publice *Duker* : publice *Fr.* 1 10 coniuges *Hartel* : *ante add.* iustos *Fr.* 1, iuxta se *Sig.*, ipsos *Weiss.*, iussos, *sine distinctione post* seruitium, *Damsté* indignum *Fr.* 1 : indignius *Novák* (*JPhV* 1882, 316)

- 11 et argento parata mancipia interesse. motus his senatus literas Lyciis ad Rhodios dedit, nec Lycios Rhodiis nec ullos alii cuiquam, qui nati liberi sint, in seruitutem dari placere;
- 12 Lycios ita sub Rhodiorum imperio et tutela esse ut in ditione populi Romani ciuitates sociae sint.
- 7 Triumphi deinde ex Hispania duo continui acti. prior Sempronius Gracchus de Celtiberis sociisque eorum, postero die L. Postumius de Lusitanis aliisque eiusdem regionis Hispanis triumphauit. quadraginta milia pondo argenti Gracchus transtulit, uiginti milia Albinus. militibus denarios quinos uicenos, duplex centurioni, triplex equiti ambo diuiserunt; sociis tantumdem quantum Romanis.
- 4 Per eosdem forte dies M. Iunius consul ex Histria comitiorum habendorum causa Romam uenit. eum cum in senatu fatigassent interrogationibus tribuni plebis Papirius et Licinius de iis quae in Histria essent acta, in contionem
- 6 quoque produxerunt. ad quae cum consul se dies non plus undecim in ea prouincia fuisse responderet, quae se absente
- 7 acta essent se quoque, ut illos, fama comperta habere, exsequerentur deinde quaerentes quid ita non potius A. Manlius Romam uenisset, ut rationem redderet populo Romano cur ex Gallia prouincia, quam sortitus esset, in Histriam
- 8 transisset. quando id bellum senatus decreuisset, quando populus Romanus iussisset? at hercule priuato quidem consilio bellum susceptum esse, sed gestum prudenter fortiterque. immo, utrum susceptum sit nequius an inconsultius gestum dici non posse. stationes duas necopinantes ab Histris oppressas, castra Romana capta, quod peditum quod

11 alii cuiquam *Heraldus* : alicuiquam *Fr. 1* 7.1 Sempronius *Fr. 1* : <Ti.> Sempronius *H.J.M.* 2 Gracchus *Madvig* : T. (Tib. *Fr. 2*) Gracchus *Fr. 1* 5 iis *Kreyssig* : his *Fr. 1* 8 quando *Gron.* : quando id bellum *Fr. 1* : *del.* quando id bellum *Bekker*

- 10 equitum in castris fuerit <...>; ceteros inermes fusosque, ante omnes consulem ipsum, ad mare ac naues fugisse. priuatum rationem redditurum earum rerum esse, quoniam consul noluisset.
- 8 Comititia deinde habita. consules creati C. Claudius Pulcher Ti. Sempronius Gracchus. et postero die praetores facti P. Aelius Tubero iterum, C. Quinctius Flamininus, C. Numisius, L. Mummius, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Laeui-
- 2 nus. Tuberoni urbana iurisdictio, Quinctio peregrina euenit, Numisio Sicilia, Mummio Sardinia; [sed ea propter belli magnitudinem prouincia consularis facta; Gracchus eam
- 3 sortitur, Histriam Claudius.] Scipio et Laeuinus Galliam in
- 4 duas diuisam prouincias sortiti sunt. idibus Martiis, quo die Sempronius Claudiusque consulatum inierunt, mentio tantum de prouinciis Sardinia Histriaque et utriusque hostibus
- 5 fuit, qui in his prouinciis bellum conciuissent. postero die legati Sardorum, qui ad nouos magistratus dilati erant, <et> L. Minucius Thermus, qui legatus Manli consulis in Histria fuerat, in senatum uenit. ab his edoctus est senatus quantum belli eae prouinciae haberent.
- 6 Mouerunt senatum et legationes socium nominis Latini, quae et censores et priores consules fatigauerunt, tandem in
- 7 senatum introductae. summa querellarum erat ciues suos

9 <...> sic lac. indicaui : <caesum> Crév. : <inultos trucidatos> Alanus (1.63) 10 fusosque Fr.1 : effusosque Perizonius; cf. 5.37.5 8.1 Pulcher Gryph. : Pulcer Fr.1 Tib. Fr.2 : T. Fr.1 Flamininus Fr.2 : Flaminius Fr.1 L. Sig. : C. Fr.1 Cn.... Laeuinus : de his nominibus cf. MRR, 1.399 adnn. 1–2; pro C. coni. P. Pighius 2 [sed ea ... Claudius] deleui : del. Gracchus ... Claudius Drak.; cf. 9.1, 8 4 utriusque ... conciuissent Fr.1 : qui ... conciuissent del. Crév., post haberent (§ 5), <et> addito, posuit Heusinger : del. utriusque Drak. : utrisque ... Wesenberg; cf. M. Müller, 1869 his Fr.1 : iis Wesenberg, fort. recte 5 <et> Cle-ricus : om. Fr.1 6 fatigauerunt Fr.1 : fatigauerant Gron.; u. 37.23.2 adn.

- Romae census plerosque Romam commigrasse; quod si permittatur, perpaucis lustris futurum ut deserta oppida de-
- 8 serti agri nullum militem dare possent. Fregellas quoque milia quattuor familiarum transisse ab se Samnites Paeligni- que querebantur, neque eo minus + aut hos aut illos + in
- 9 dilectu militum dare. genera autem fraudis duo mutandae uiritim ciuitatis inducta erant. lex sociis nominis Latini, qui stirpem ex sese domi relinquerent, dabat ut ciues Romani fierent. ea lege male utendo alii socii alii populo Romano
- 10 iniuriam faciebant. nam et ne stirpem domi relinquerent, liberos suos quibusquibus Romanis in eam condicionem ut manu mitterentur mancipio dabant, libertinique ciues es-
- 11 sent; et quibus stirpis deesset quam relinquerent, ut (...) ciues Romani fiebant. postea his quoque imaginibus iuris spretis, promiscue sine lege sine stirpe in ciuitatem Roma-
- 12 nam per migrationem et censum transibant. haec ne postea fierent petebant legati, et ut redire in ciuitates iuberent socios; deinde ut lege cauerent ne quis quem ciuitatis mutandae causa suum faceret neue alienaret; et si quis ita ciuis Romanus factus esset, (...). haec impetrata ab senatu.
- 9 Prouinciae deinde quae in bello erant, Sardinia atque Hi-
- 2 stria, (consulibus) decretae. in Sardiniam duae legiones scribi iussae, quina milia in singulas et duceni pedites, tre-

7 possent *Fr. 1* : possint *Madvig* 8 + aut ... illos + *Fr. 1* (*def. Walch*, 218-20, *Damsté*) : aut minus hos aut plus illos *Gron.* dilectu *Madvig* (*e*) : delectum *Fr. 1* : dilectu *Duker* : fort. dilectum 9 sociis *Drak.* : sociis ac *Fr. 1* 10 ne *Fr. 1* : qui *Sig.* quibusquibus *Fr. 1* : quibusuis *Weiss.* (1864) : quibus uideretur (1894) uel quibuslibet *Novák* stirpis *Heraeus* : stirpes *Fr. 1* : stirps *Weiss.* (1864); cf. 1.1.1, 26.30.16 ut (...) ... fiebant : u.p. 362 11 transibant *Curio* : transiebant *Fr. 1* 12 suum *Fr. 1* : seruum *Sig.* (...) : lac. *indicaui* : (ciuis non esset) *Sig.* : (ciuis ne esset) *Doujat* : (ne is esset) *Walch* : (ne ciuis esset) *Heusinger* : (id ratum ne esset) *Marquardt* (*RA*, 3.1.44 adn. 201) 9.1 (consulibus) *Perizonius* : om. *Fr. 1*

- ceni equites; et duodecim milia peditum sociorum ac Latini
 3 nominis et sescenti equites, et decem quinquere-
 mes naues, si deducere ex naualibus uellet. tantumdem peditum equi-
 tumque in Histriam quantum in Sardiniam decretum. et
 legionem unam cum equitibus trecentis, et quinque milia
 4 peditum sociorum et ducentos quinquaginta mittere equites
 in Hispaniam consules ad M. Titinium iussi. priusquam
 5 consules prouincias sortirentur, prodigia nuntiata sunt: la-
 pidem in agro Crustumino in lucum Martis de caelo ceci-
 disse; puerum trunci corporis in agro Romano natum et
 quadrupedem anguem uisum; et Capuae multa in foro
 aedificia de caelo tacta; et Puteolis duas naues fulminis ictu
 6 concrematas esse. inter haec quae nuntiabantur lupus etiam
 Romae interdium agitatus, cum Collina porta intrasset, per
 7 Esquilinam magno consecrantium tumultu euasit. eorum
 prodigiorum causa consules maiores hostias immolarunt, et
 8 diem unum circa omnia puluinaria supplicatio fuit. sacrificiis
 rite perfectis prouincias sortiti sunt; Claudio Histria,
 Sempronio Sardinia obuenerit.
 9 Legem dein de sociis C. Claudius tulit (ex) senatus con-
 sulto, et edixit qui socii nominis Latini, ipsi maioresue
 eorum, M. Claudio T. Quinctio censoribus postue ea apud
 socios nominis Latini censi essent, ut omnes in suam quis-
 10 que ciuitatem ante kalendas Nouembres redirent. quaestio
 qui ita non redissent L. Mummio praetori decreta est. ad
 legem et edictum consulis senatus consultum adiectum est,

2 si ... uellet *Fr. 1* : quas deduceret ex quibus naualibus uellet
Gron. : deduceret ex naualibus quibus uellet *J. Gron.* : quinquere-
 mes, naues si ... uellet *Walker* : quibus deducere ex naualibus
 uellet *H.J.M.* 3 mittere equites *Fr. 1* : equites mittere *Madvig*
 (a) 5 lucum *Cluuerius* : lacum *Fr. 1* 6 quae nuntiabantur
Fr. 1 : nuntiata *Alanus* (2.28) agitatus *Fr. 1* : uagatus *Pluy-
 gers* 9 (ex) *Gron.* : om. *Fr. 1* socii *Schmidt* (H) : socii ac
Fr. 1 postue *Mommsen* (H), *Madvig* (e) : postque *Fr. 1*
 10 ... tum (consulis) hinc incipit V

- 11 ut dictator consul interrex censor praetor, qui nunc esset
 (...) , apud eorum quem (qui) manu mitteretur in liberta-
 tem uindicaretur, ut ius iurandum daret qui eum manu mit-
 teret, ciuitatis mutandae causa manu non mittere. in quo
- 12 id non iuraret, eum manu mittendum non censuerunt. haec
 in posterum cauta, iussique edicto C. Claudii consulis (...)
 Claudio decreta est.
- 10 Dum haec Romae geruntur, M. Iunius et A. Manlius, qui
 priore anno consules fuerant, cum Aquileiae hibernassent,
 principio ueris in fines Histrorum exercitum introduxerunt;
 2 ubi cum effuse popularentur, dolor magis et indignatio, di-
 ripi res suas cernentes, Histros quam certa spes satis sibi
 3 uirium aduersus duos exercitus + id + . concursu ex omni-
 bus populis iuuentutis facto, repentinus et tumultuarius ex-
 ercitus acrius primo impetu quam perseuerantius pugnauit.
 4 ad quattuor milia eorum in acie caesa; ceteri omisso bello in
 ciuitates passim diffugerunt. inde legatos primum ad pacem
 petendam in castra Romana, deinde obsides imperatos mi-

11 qui nunc esset (...) : *lac. indicaui* : qui tunc esset *Sig.* : qui-
 cunque esset *Schmidt (H)* : qui nunc esset (quiue (uel quique) post
 hac futurus esset) *Madvig* : qui nunc esset (futurusue esset)
Mommsen (GS, 1.326 adn.125) eorum *V* : forum *Fr.1*
 (qui) *Crév.* : *om.* *V* : (quis) *Lambecius* : (cum qui) *Mommsen*
 (*l.c.*) : (si qui) *H.J.M.* mittere ... mutandae *V* in quo id
Heerwagen (JPhP 1855, 191) : inquit *V* : qui id *Fr.1* iurare *V*
 12 cauta *Madvig* : causa *V* iussique ... (...) Claudio *Madvig* :
 iussique ... cons. Claudio *V* : iurisque dictio C. Claudio cos.
Fr.1 post est spat. xiv fere litt. V 10.1 cum *Fr.1* : qui *V* hi-
 berna essent principio ueri in finis Histriorum *V* 2 effuso ...
 dolo *V* 2–4 castra Ro... : *initia uersuum in V uix legi pos-*
sunt cernentis *V* + id + *V* : (exciu)it *Fr.1* : (esse exciu)it
Madvig : (esse) *post satis Kreyssig, post duos Hertz, (adesse) post*
uirium Damsté 4 aciae *V* opsides *V*

- 5 serunt. haec cum Romae cognita litteris proconsulum es-
sent, C. Claudius consul, ueritus ne forte eae res prouin-
ciam <et> exercitum sibi adimerent, non uotis nuncupatis,
non paludatis lictoribus, uno omnium certiore facto collega,
6 nocte profectus praeceps in prouinciam abiit; ubi inconsul-
tius quam uenerat se gessit. nam cum contione aduocata
fugam e castris A. Manlio aduersis auribus militum, quippe
qui primi ipsi fugissent, <ob>iectasset, <et> ingessisset pro-
bra M. Iunio quod se dedecoris socium collegae fecisset, ad
7 extremum utrumque decedere prouincia iussit. <ad> quod
cum illi tum consulis imperio dicto audientes futuros esse
dicerent, cum is more maiorum secundum uota in Capitolio
8 nuncupata lictoribus paludatis profectus ab urbe esset, fu-
rens ira uocatum qui pro quaestore Manli erat catenas po-
poscit, uinctos se Iunium Manliumque minitans Romam
9 missurum. ab eo quoque spretum consulis imperium est; et
circumfusus exercitus, fauens imperatorum causae et con-
10 suli infestus, animos ad non parendum addebat. postremo

post miserunt spat. vii fere litt. V: <Aquileiam> M. Müller (1869)
5 *cognitis V eae Vahlen (GPS, 1.591): ea V <et> Vahlen*
(l.c.): om. V: exercitum<que> Fr.1, fort. recte; cf. 27.7.10,
36.2.10; asyndeton def. Walter (1938, 103), coll. 42.1.1; cf. adn.
ad loc. adimerent V: adimeret Fr.1 paludatis Fr.1: pabula-
tis V: paludatus, <sine> Gron. (cf. §§7, 13, 31.14.1, 45.39.11
adnn.) inconsultius V: post add. <etiam> Roobol 6 Manlio
V: Manlii Fr.1 aduersus V <ob>iectasset Madvig: iactasset
V <et> ingessisset Kreyssig: ingessit sed V: ingessisset Fr.1:
ingessisset<que> Modius 7 <ad> quod cum M. Müller (1869):
quod cum V: quumque Gron.: quod cum ... facturos Klaiber
(JPhP 1855, 188): fort. quod delendum illi tum V: milites
Fr.1 esse V: sese Fr.2: <se> esse Seyffert his V lictoribus
paludatis V: <cum> lictoribus paludatus Gron.: <sagatis> lictori-
bus paludatus Cobet; cf. §5 adn. 8 questore V Manli V:
Manlio Madvig catena V uinctos Fr.1: uinctosque V: <uic-
tos> uinctosque Goldbacher Manlium quae misnistrans V
9 *fabens V ad nos V*

- fatigatus consul et contumeliis singulorum et multitudinis – nam insuper inridebant – ludibriis naue eadem qua uenerat
- 11 Aquileiam redit. inde collegae scripsit ut militum nouorum ei parti quae scripta in Histriam prouinciam esset ediceret Aquileiam ut conueniret, ne quid se Romae teneret quo
- 12 minus uotis nuncupatis paludatus ab urbe exiret. haec a collega obsequenter facta, breuisque dies ad conueniendum
- 13 edicta est. Claudius prope consecutus est litteras suas. con- tione adueniens de Manlio et Iunio habita, non ultra tri- duum moratus Romae, paludatis lictoribus uotisque in Ca- pitolio nuncupatis in prouinciam aequae ac prius praecipiti celeritate abijt.
- 11 Paucis ante diebus Iunius Manliusque oppidum Nesactium, quo se principes Histriorum et regulus ipse Aepulo recepe- rat, summa ui oppugnant. eo Claudius duabus legionibus nouis adductis, uetere exercitu cum suis ducibus dimisso,
- 2 ipse oppidum circumsedit et uineis oppugnare intendit, am- nemque praeterfluentem moenia, qui et impedimento op- pugnantibus erat et aquationem Histris praebebat, mul- torum dierum opere exceptum nouo alueo auertit. ea res barbaros miraculo terruit abscisae aquae. et ne tum quidem memores pacis, in caedem coniugum ac liberorum uersi, etiam ut spectaculo hostibus tam foedum facinus esset, pa-

10 contumelis *V* inlūridebant *V* redit *V*: redijt *Fr. I*
 12 a collega *Madvig*: a collegae *V*: collegae *Fr. I* breuis quae *V* 13 moratis *V* paludatis *V*: paludatus <cum> *Gron.* (cf. §5 *adn.*) aequae *V* ac prius *Florebellus*: amplius *V*
 11.1 Manlius quae *V* Nesactium *Cluuerius*: Etmattius *V*: Nesattium *Fr. I*; cf. *RE*, 17.65 Aepulo *V*: fort. Epulo (cf. *Enn. Ann.* 421 *V*, *L. Müller, Phil.* 1884, 546, *Skutsch, BICS* 1976, 73) oppugnant *Madvig*: oppugnant *V*: oppugnarunt *Gron.*: oppu- gna(re coepera)nt *Weiss*. 2 dimissos *V* interditam amnem- que *V* 3 erant *V* noua *V* 4 abscisae aquae *Fr. I*: abscis- aquae *V*: *del. Novák* et *V*: sed *Damsté* meores in pacis *V* facinor esse *V*

- 5 iam in muris trucidatos praecipitabant. inter simul complo-
 rationem feminarum puerorumque, simul nefandam cae-
 6 dem, milites transgressi murum oppidum intrarunt. cuius
 capti + tumuli + ex pauido clamore fugientium accepit rex,
 traiecit ferro pectus, ne uiuus caperetur; ceteri capti aut
 7 occisi. duo deinde oppida, Mutila et Faueria, ui capta et
 8 deleta. praeda, ut in gente inopi, spe maior fuit, et omnis
 militibus concessa est. quinque <milia> capitum sescenta
 triginta duo sub corona uenierunt. auctores belli uirgis caesi
 9 et securi percussi. Histria tota trium oppidorum excidio et
 morte regis pacata est; omnesque undique populi obsidibus
 datis in dicionem uenerunt.
- 10 Sub Histrici finem belli apud Ligures concilia de bello ha-
 12 beri coepta. Ti. Claudius proconsul, qui praetor priore anno
 2 fuerat, cum praesidio legionis unius Pisis praeerat. cuius
 litteris senatus certior factus eas ipsas litteras ad C. Clau-
 dium – nam alter consul iam in Sardiniam traiecerat – defe-
 3 rendas censet, et adicit decretum, quoniam Histria prouin-
 cia confecta esset, si ei uideretur, exercitum traduceret in
 4 Ligures. simul ex litteris consulis, quas de rebus in Histria
 gestis scripserat, in biduum supplicatio decreta. et <ab> al-
 tero consule Ti. Sempronio in Sardinia prospere res gesta.

5 puerorum quae V 6 + tumuli + V : tumultum ut *Fr.1* :
 simul, <indiciu> uel <nuntium> post fugientium addito, *Vahlen*
 (*GPS*, 1.592) : nuntium (uel interitum) ubi *Madvig* : indicium ubi
M. Müller (1869) : excidium (uel exitium) ut *Wesenberg* : signum
 ubi *Novák* (*JPhV* 1901, 29) : tumultum ubi *Vahlen* (*Hermes*
 1910, 304–6) : metum ubi *Goldbacher* 8 ut incendi V <mi-
 lia> om. V capitum V : post add. <et> *Wesenberg* 9 omnes
 quae V 10 concilia V : consilia *Wesenberg* 12.1 Ti. Sig. : T. V
 procons. V; u. p. X adn. 29 fuerant V 3 decretum V : de-
 creto *Wesenberg* consecuta V Ligure V 4 supplicatio V
 <ab> om. V Tib. *Fr.1* : iis V Sardiniam V gestia V : gestae
Fr.1

- 5 exercitum in agrum Sardorum Iliensium induxit. Balarorum magna auxilia Iliensibus uenerant; cum utraque gente signis conlatis confligit. fusi fugatique hostes castrisque exuti,
 6 duodecim milia armatorum caesa. postero die arma lecta conici in aceruum iussit consul, sacrumque id Vulcano cremauit. uictorem exercitum in hiberna sociarum urbium reduxit. et C. Claudius, litteris Ti. Claudii et senatus consulto
 7 accepto, ex Histria legiones in Ligures transduxit. ad Scultennam flumen in campos progressi castra habebant hostes. ibi cum iis acie dimicatum. quindecim <milia> caesa, plus septingenti aut in proelio aut in castris – nam ea quoque expugnata sunt – capti, et signa militaria unum et quinquaginta capta. Ligures, reliquiae caedis, in montes refugerunt, passimque populanti campestris agros consuli nulla usquam apparuerunt arma. Claudius duarum gentium uno anno uictor, duabus, quod raro alius, in consulatu pacatis prouinciis, Romam reuertit.
 13 Prodigia eo anno nuntiata: in Crustumino auem sanqualem
 2 quam uocant sacrum lapidem rostro cecidisse, bouem in Campania locutam, uaccam aeneam Syracusis ab agresti tauro, qui <a> pecore aberrasset, initam ac semine adspers-

5 Iliensium bis V: <in fines> Iliensium uenerant *Roobol*: Iliensibus <sub>uenerant *Damsté* 7 Ti. Sig.: T. V 8 Cultennam V iis *Kreyssig*: his V <milia> om. V septingenti *Gron.*: dit V: DCC *Fr. 1*: septingentis *Gruter* capiti V ef L. capta V 9 passimque populanti *Madvig*: passim populanti quae V: passim, populantique *Fr. 1*: populantique passim *Novák* (*JPhV* 1901, 31): <urenti> passim populantique *Goldbacher* campestris V 10 pacatis *Fr. 1*: pacatisque V: paca<tis ...>tisque *Hertz*: <perdomitis> pacatisque *Weiss.* (1864): <subactis> pacatisque *Rosbach*: del. duabus *Gillbauer* (96) euertit V 13.1 auen V sanqualem *Harduin*: sāgualem V (cf. *André, Les noms d'oiseaux en Latin*, 140–1) 2 Campaniam V locutam *J. Gron.*: locutum V aene V <a> pecore *Hertz*: pecora V: pecore *Fr. 1*

- 3 sam. in Crustumino diem unum in ipso loco supplicatio fuit, et in Campania bos alenda publice data, Syracusanumque prodigium expiatum editis ab haruspibus dis quibus supplicaretur.
- 4 Pontifex eo anno mortuus est M. Claudius Marcellus, qui consul censorque fuerat; in eius locum suffectus est pontifex filius eius M. Marcellus. et Lunam colonia eodem
- 5 anno duo milia ciuium Romanorum sunt deducta. triumuiroi deduxerunt P. Aelius (M. Aemilius) Lepidus Cn. Sici-nius; quinquagena et singula iugera et semisses agri in singulos dati sunt. de Liguribus captus ager erat; Etruscorum ante quam Ligurum fuerat.
- 6 C. Claudius consul ad urbem uenit; cui, cum in senatu de rebus in Histria Liguribusque prospere gestis (disseruisset), postulanti triumphus est decretus. triumphauit in magistratu de duabus simul gentibus. tulit in eo triumpho denarium trecenta septem milia et uictoriatum octoginta quinque milia septingentos duos. militibus in singulos quini

13.6–8: I. I. 13.1.81

3 supplicatio *V* publicae ... Syracusanum quae *V* haruspibus *Crév.* : aruspibus *V* supplicarentur *V* 4 pontifex *Fr. 1* : pontusex *V* : pontufex *Heraeus* (*WklPh* 1900, 468); cf. *infra* et 27.1 *adn.* mortuus *V* Lunam *Fr. 1* : una *V* : Lucam *Fr. 2* (cf. *Salmon*, *CQ* 1933, 30–5) : Luna *Weiss.* (1864), *fort. recte* 5 P. Aelius (M. Aemilius) Lepidus *Kreyssig* : P. Aelius legibus *V* : P. Aelius L. Egilius *Fr. 1* : P. et M. Laenates *Unger* (175) quinquagena ... semisses *de numero*, *fort. errore Liui falso*, u. *De Sanctis*, 4.1.568 *adn.* 204 Liguribus *Hertz* : Ligures *V* : Ligure *Fr. 1* captus *V* : captus (is) *Fr. 1* : (is) captus *Gillbauer* (97) 6 ab urbe *V* Histria *V* gestis (disseruisset) *Fr. 1* : estis *V* : gestis (exposuisset) *Walter* (1937, 95) postulati *V* 7 denaria *V* CCCVII milia *Fr. 1* : CĀC · VĪI *V* : trecenta milia septem *Hertz*

- 8 deni denarii dati, duplex centurioni, triplex equiti. sociis
dimidio minus quam ciuibus datum. itaque taciti, ut iratos
esse sentirent, secuti sunt currum.
- 14 + triumphus de Liguribus agebatur +. Ligures postquam
senserunt non consularem tantum exercitum Romam ab-
ductum, sed legionem ab Ti. Claudio Pisis dimissam, soluti
metu, clam exercitu indicto, per transuersos limites supera-
tis montibus in campos degressi, agrum Mutinensem popu-
lati, repentino impetu coloniam ipsam ceperunt. id ubi Ro-
mam allatum est, senatus C. Claudium consulem comitia
primo quoque tempore habere iussit, creatisque in annum
magistratibus in prouinciam redire et coloniam ex hostibus
eripere. ita uti censuit senatus comitia habita. consules
creati Cn. Cornelius Scipio Hispallus Q. Petillius Spurius.
5 praetores inde facti M. Popillius Laenas, P. Licinius Cras-
sus, M. Cornelius Scipio, L. Papirius Maso, M. Aburius, L.
6 Aquillius Gallus. C. Claudio consuli prorogatum in annum
imperium et Gallia prouincia; et ne Histri idem quod et
Ligures facerent, socios nominis Latini in Histriam mitte-
ret, quos triumphi causa de prouincia deduxisset.

denari *V* 8 ita quae *V* iratus *V* esse *V*: *del. Novák*
(1894) currus *V* (*u.i.*) 14.1 + triumphus ... agebatur + *V*:
ante add. <dum is> *Fr.1*, <cum is> *Drak.*, <cum> *H.J.M.* (*fort.*
errore typographico; u.p.190 et JPhV 1910,3): *del. Hartel*
(1866): secuti sunt, cum is ... agebatur. *Gillbauer* (97–101):
secuti sunt. cum is ... agebatur, *Harant* abductum *Gron.*: ad-
ductum *V* Ti. *Sig.*: T. *V* 2 solut *V* exercitu *V*: delectu
Walker; *cf.* 38.33.1 milites *V* degressi *Gron.*: digressi *V*
3 est sc̄. Claudium *V* haberi ... creatis quae ... prouincia *V*
hostibus eripere *V*: hostibus recipere *uel* hosti(um mani)bus eri-
pere *Kreyssig* 4 censuit *Fr.1*: census *V*: censuerat *Madvig* (*a*);
cf. 43.11.5 Hispallus *Drak.*: Hispalus *V*; *cf. I.I. 13.1.49* que
V 6 idem *Kreyssig*: quidem *V*: quoque idem *Fr.1* et (Ligu-
res) *V*: *om. Madvig* (*a*); *cf.* 34.32.16